

ОПОЖАРЯВАНЕТО НА МАНАСТИРА „ЗОГРАФ“ – РЕЛИГИЯ, ДИПЛОМАЦИЯ И ПРОПАГАНДА

СТУДЕНТ СЛАВ МОНЕВ

Софийски университет „Св. Кл. Охридски“,

Исторически факултет, специалност „История“

Бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

stmonev@uni-sofia.bg

<https://orcid.org/0009-0002-4593-0466>

<https://doi.org/10.60053/TER.2026.11.379-399>

Резюме:

Настоящата работа представя систематизиран и обобщен историографски прочит на основните проблеми около опожаряването на манастира „Зограф“. По традиция то се отбелязва на 10 октомври, когато през 1275 г., заради несъгласието на монасите от манастира с униатската политика на византийския император Михаил VIII Палеолог и на константинополския патриарх Йоан Век, „Зограф“ бил нападен, ограбен и опожарен. В името на православната вяра загинали 26 мъченици – 22 иноци и 4 миряни. Те се затворили в манастирската кула, която била опожарена, а в пламъците, освен жертвите, били унищожени и 193 книги, църковна утвар и одежди. Така най-кратко може да бъде резюмирано едно прелюбопитно сведение, достигнало до нас в няколко различни варианта. Разгледани са въпросите за жанра, автентичността, авторството, датировката и произхода на сведението. Основният проблемен кръг е центриран както около липсата на съвременни извори, които категорично да потвърждават събитието, така и около изключителната му популярност в православния свят. Целта на настоящата работа е да се предложи един цялостен поглед върху сведението в контекста на религията, дипломацията и пропагандата през Средновековието.

Ключови думи: Зографски манастир, Света гора, православие, пропаганда, Лионска уния

Униатската политика на византийския император Михаил VIII Палеолог и на константинополския патриарх Йоан Век довежда до сключването на Лионската уния на 6 юли

1274 г. Това събитие е прието изключително враждебно от мнозинството монаси на Света гора. Особено силна била съпротивата на Зографския манастир. Поради тази причина той бил нападат, ограбен и опожарен. В името на православната вяра загинали 26 мъченици – 22 иноци и 4 миряни. Те се затворили в манастирската кула, която била опожарена, а в хода на пожара, освен жертвите, били унищожени и 193 книги, църковна утвар и одежди. Това злощастие се случило на 10 октомври 1275 г.

Така най-кратко може да бъде резюмирано едно прелюбопитно сведение, достигнало до нас в няколко различни варианта. Около него в историографията се водят остри спорове, засягащи най-различни въпроси: жанра, автентичността, авторството, датировката, произхода. Допълнителен проблем създава липсата на съвременни извори, които по категоричен начин да отразяват въпросното събитие. Тъкмо това поражда небезоснователни съмнения у редица автори, като някои от тях категорично отхвърлят автентичността му. Ето защо широката му разпространеност в православния свят е не само озадачаваща, но и поставя нов кръг от въпроси. Целта на настоящата работа е – като се обобщят и систематизират отделните мнения на различните автори, работили по въпроса – да се предложи един цялостен поглед върху сведението в контекста на религията, дипломатията и пропагандата през Средновековието.

„Мъчение на зографските монаси“, срещан в литературата още като „Разказ за зографските мъченици“, е запазен в два преписа. Първият е познат по фрагмент от Стишен пролог, който се е съхранявал в с. Шипка. Открит е по време на пътуването на руския учен Виктор Григорович, като написването му е датирано през XVII в (Милтенова, 2016, стр. 233). За пръв път текстът е публикуван от Константин Радченко (Божилков, 1996, стр. 175 – 188), а впоследствие е популяризиран и публикуван отново от Йордан Иванов (1970, стр. 438 – 439). Превод на съвременен български език е направен от Климентина Иванова (1986, стр. 283 – 285). Вторият препис е открит от Анислава Милтенова (2016, стр. 229 – 239) в ръкопис № 1785/696 от сбирката на манастира в Драгомирна, дн. Румъния. В каталога на ръкописите той е определена като миней за месец октомври и е датиран в 1606 г. на базата на бележка, намираща се на л. 197б.

Жанрът на текста е неуточнен. Спорът по този въпрос, макар на пръв поглед той да изглежда тривиален, не е без значение – правилното класифициране на извора би ни позволило да определим по-точно неговата историческа стойност. Ако ползваме класификацията на изворите, предложена от Васил Гюзелев (1981, стр. 24 – 28), със сигурност трябва да отнесем

сведението към групата на „църковно-богословската книжнина“. С това обаче се изчерпва нашата категоричност. Можем да посочим, че по-голямата част от произведенията от този тип извори са били предназначени за слушатели, а не за читатели. В този смисъл те са риторични, назидателни, поучителни и често целят да изградят представата за „свършения християнин“. Разглежданият извор не прави изключение в това отношение. Първият изследовател на текста – Й. Иванов (1970, стр. 438 – 439), го определя като „разказ“ и „повест“, което е възприето и от Боню Ангелов (1964, стр. 475 – 483). Подобно е становището на Кирил Павликианов (2005, стр. 27 – 28), който, следвайки А. Риго, смята, че става въпрос за литературен текст. Кл. Иванова (1986, стр. 602 – 604) застъпва гледището, че изворът трябва да се определи като проложно житие и дори счита, че това е най-ранното българско житие от мъченически тип, посочвайки като аргумент триделната структура на текста и други особености на съдържанието. Иван Божилов (1996, стр. 175 – 176) и Дмитрий Буланин (2012, стр. 17) пък го определят като особен тип творба, наречена „мъчение“. Екзотично в тази връзка изглежда предложението на Лили Щамлер (2009, стр. 253 – 266), която разглежда извора като „обърнат типик“. Аргументира се с факта, че вместо да указва броя на монасите, които трябва да живеят в манастира, той свидетелства за този на загиналите в името на вярата мъченици; вместо да дава сведения за юридическия и икономическия статут на манастира, текстът се фокусира върху религиозната ревност, свързана с мястото; вместо да упоменава правилата, регламентиращи ежедневието на монашеския живот, описва трагичната съдба на монасите. От всичко, казано дотук, става ясно, че консенсус по отношение жанра на творбата няма и не би било грешно, ако приемем, че тя не е представител на определен жанр, а е по-скоро от смесен тип. Това обаче изключително затруднява определянето на нейната историческа стойност.

Повечето изследователи на сведението са скептични относно неговата автентичност. Й. Иванов и Б. Ангелов я приемат почти безкритично. В. Гюзелев също, като в „Папството и българите през Средновековието (IX – XV в.)“ (Гюзелев, 2009, стр. 153 – 155, 258 – 259, 267 – 269) той често се позовава на извора, когато разглежда отношенията между Рим и българите в периода XIII – XIV в. Един от най-критичните автори е И. Божилов, според когото случката с разорението на Зограф е плод на атонска легенда или местен фолклор. Той основателно се спира първо на проблема с широкото разпространение на няколко различни варианта на сведението, като според него три са основните версии, които си струват да бъдат разгледани: „Мъчение на зографските монаси“, „Сказание за Света гора“, поместено в книгата на Стефан Светогорец „Рай мысленный“, и на трето място гръцкият текст, който присъства в Τὰ Πάτρια τοῦ Ἀγίου ὁρους,

наричана по-нататък в текста „Патрия“. Значително по-детайлен по отношение на типологизацията на версиите на това сведение е Д. Буланин (2012, стр. 3 – 23), който сравнява общо 5 разновидности – но за това по-нататък. Божилов се опитва да аргументира критичното си отношение към сведението с текстуална съпоставка между различните варианти, като изтъква приликите и разликите между трите версии. За целите на настоящия текст си струва тя да бъде представена в съкратен вариант. Приликите между „Мъчение на зографските монаси“ и „Сказание за Света гора“, открити от Божилов, са: описанието на разорението на Зограф като централно събитие, кулата като място на действие, игуменът, броят на жертвите, техните имена, датата, случката с еклесиарха Партений. Внимателният прочит на двата текста показва дори текстуални заемки. Разликите между двете се състоят в това, че „Мъчението“ е текст, посветен конкретно на съдбата на Зограф и паметта на 26-те мъченици, докато „Сказанието“ е цялостен разказ за основаването на Зографската обител, като основните елементи са заети от други текстове. Отделно там се говори за шест атонски манастира във връзка с латинския поход през Света гора – Великата Лавра, „Св. Атанасий“, „Ивирон“, „Ватопед“, „Зограф“, „Протата“ и „Ксиропотаму“. Въпреки това нападението срещу българската обител, както и нейното унищожаване, са описани много по-подробно от бедите, застигнали останалите пет манастира, и несравнимо (поне според Божилов) по-подробно от „Мъчението“. Особено подробно са представени споровете, които води игуменът Тома с еретиците – „латинофрони“. В „Сказанието“ обаче липсват някои конкретни елементи от „Мъчението“, а именно: унищожаването на кулата на цар Асен, имената на българските царе и благодетели на манастира Симеон, Петър и Иван Асен II, унищожените книги и то посочени с точност – 193. Приликите между „Мъчението“ и „Патрия“ са следните: латиняните от Италия (Рим в „Мъчението“) заедно с Михаил VIII Палеолог, наречен „Матеолог“ (т.е. пустослов), се отправят към Константинопол, епизода с кулата, точният брой на мъчениците. Разлики – „Мъчението“ е самостоятелен текст, а „Патрия“ разглежда въобще събитията на „Зограф“; в „Патрия“ всички мъченици са монаси, докато в „Мъчението“ е конкретизирано, че са 22 монаси и 4 миряни; в „Мъчението“ липсва текст, който да осведомява за възстановяването на „Зограф“. Сравнявайки „Патрия“ и „Сказанието“, изследователят посочва следните прилики – обща текстова схема с два елемента: 1. империята е заплашена от българите („Кало Йоан“) и от турците, което предизвиква ответните действия на Михаил VIII Палеолог 2. Разоряване и опожаряване на шестте манастира. Разлики – в „Сказанието“ обемът на текста е по-голям, в българския вариант отпадат агаряните, но се набляга на ролята на българския цар „Кало Йоан“ като заплаха, „Сказанието“ посочва имената на 22 монаси и 4 миряни, докато в „Патрия“

всички са монаси, в „Сказанието“ е засвидетелствана ролята на игумена Тома, както и епизодът с еклезиарха Партений. Изводите, които Божилов прави от този сравнителен анализ, са три: 1. и трите варианта ползват една и съща обща схема и едни и същи основни детайли; 2. според него връзката между „Патрия“ и „Сказанието“ е безспорна; 3. „Мъчението“ е извлечение от основния текст, съответно преработено, за да постигне търсената жанрова форма и е налице подчертано засилване на българизацията. Критиката на Божилов към сведението стъпва на този анализ и на гореизложените изводи, но далеч не се ограничава с тях. На първо място той посочва, че няма как унищожената църковна утвар, книгите и одеждите да са дарени от царете Симеон и Петър, тъй като манастирът е основан след тяхното царуване – през 972 г. (**Божилков, 2005**, стр. 17). След това той се насочва към изгорелите 193 на брой книжа. Според него това число е по-скоро плод на преписваческа грешка. Божиловата интерпретация на сведението е, че целият манастир „Зограф“ е изгорял, а с него и всички документи, който е притежавал. Това му дава основание да изтъкне противоречието, че са запазени документи, предхождащи 1275 г., когато се е случило въпросното опожаряване. Според К. Павликянов към 1275 г. зографският архив е съдържал най-малко 10 документа (**Павликянов, 2005**, стр. 24 – 28). Що се отнася до онези, издадени след това – те по никакъв начин не указват, че се е случило въпросното нападение, още по-малко, че целият манастир е бил унищожен. Разбира се, редно е да се изтъкне, че интерпретацията на Божилов стъпва на предпоставката, че е изгорял целият манастир. В текста на „Мъчението“ обаче не пише това, а „...запалиха кулата на цар Асен и тя изгоря напълно с църквата“. Освен с църква и кула, манастирите по принцип разполагат с многобройни други постройки: стопански и жилищни сгради, трапезария, скрипториум, библиотека, параклиси и прочее. Не е невъзможно да допуснем, макар да е малко вероятно, че в някои от тях са се съхранявали и част от въпросните документи. По-трудно е да обясним защо по-късните документи не отразяват латинското нападение. Особено предвид факта, че някои от тях се датират непосредствено след 1275 г. – простагмата на Андроник II от 1276 (1291?) г., в която за пръв път Зограф е определен категорично като „манастир на българите“, и практикона, издаден от апографевсите Алексей Амнос и Константин Цимпанос/Цимпеас, в който за втори път се казва, че манастирът е „обител на българите“. Други автори, работещи със сведението, като К. Павликянов, Димо Чешмеджиев (**2016**, стр. 62 – 64) и Д. Буланин, са склонни да смятат, че то отразява в някаква степен действителни събития и в този смисъл не отхвърлят категорично неговата истинност, но допускат, че тя е силно изкривена и митологизирана. По-подробно на част от аргументацията им ще се спрем по-нататък. От казаното дотук можем да направим следните заключения: 1. сюжетът на разказа, въпреки че в различните

варианти се повтаря една основна схема, е „нестабилен“ и търпи определени изменения; 2. наблюдава се известно „българизиране“, което се изразява в посочването на царете Симеон, Петър, Иван Асен като дарители на манастира, каквито знаем, че не са; 3. трудно обяснимо е наличието на документи, предхождащи 10 октомври 1275 г., и е почти напълно необяснимо защо документите, издадени непосредствено след 1275 г., дори не споменават за опустошителното нападение.

Така достигахме до един от основните проблеми, свързани със сведението – неговото авторство и произход. Й. Иванов смята, че неизвестен зографски монах, който е почти съвременник на злощастиято, е автор на текста. Според него това е станало между 1303 и 1311 г. и трябва да се разглежда в контекста на заплахата, която представляват в този момент каталаните. Константин Мечев (1968, стр. 106 – 113) дава екзотичното предположение, че „Разказът“ е написан от Григорий Цамблак, но това необосновано твърдение бързо е отхвърлено (Ангелов, 1968, стр. 119 – 121). Кл. Иванова (1986, стр. 602 – 604) е на мнение, че употребеният израз „за спомен, та да не бъдат помрачени такива неща в дълбочината на забравата“, както и добрата осведоменост на автора, косвено доказват, че става въпрос за съвременник, вероятно зографски монах. Според нея смъртта на Михаил VIII през 1282 г. е *terminus ante quem*, тъй като в текста се говори за неговото управление като вече отминало. А. Милтенова (2016, стр. 229 – 239) също подкрепя тази датировка и насочва вниманието към факта, че проложното житие на св. Иван Рилски, проложното житие на св. Петка Търновска и проложният разказ за пренасяне на мощите на св. Иларион Мъгленски са непосредствен контекст на „Разказа за Зографските мъченици“ и в октомврийския миней от Драгомирна, и в Григоричевия препис. Изброените жития на светци, чиито мощи са пренесени в Търново по времето на Асеновци, се причисляват към т.нар. търновски агиографски цикъл, възникнал още през XIII в. В тази връзка можем да посочим, че в архива на „Зограф“ се съхранява и датираният в XIII в. Драганов миней, определян като първия сборник на българската химнография, в който са поместени ранни редакции на службите на св. Иван Рилски, цар Петър, св. св. Кирил и Методий, св. Петка Търновска. Тъкмо това дава основание на Милтенова да допусне, че „Разказът“ може се датира непосредствено след смъртта на Михаил VIII през 1282 г. Ако се впуснем в хипотезата на авторите, които са скептични относно автентичността на сведението, то значимостта на някои въпроси нараства – защо е създадено, в какъв контекст, защо сюжетът в различните версии търпи промяна. Без да повтаряме отново аргументите на И. Божилов, ще кажем, че той смята, че става въпрос за атонска легенда,

възникнала най-рано през XV в. Въпреки това не дава аргументи защо тъкмо през XV в. е възникнала, нито в какъв контекст, нито коментира нейните цели.

Д. Буланин (2012, стр. 3 – 23) е изследователят, който отговаря на поставените въпроси най-задълбочено, макар че остава скептичен относно автентичността на сведението. Абсолютната датировка според него е трудно осъществима, дори невъзможна, но със сигурност различните варианти на текста „знаят“ за падането на Константинопол, т.е. датират се поне от втората половина на XV в. Неговият подход към проблема разчита на относителната датировка на възникване на различните версии на сведението, като според Буланин те са общо пет. От тях три са славянски – „Разказ за зографските мъченици“, „Сказание за Света гора“, което той нарича „Повест за „Зограф“, и „Разказ за Ксиропотамския манастир“, а два са гръцки – синаксарна повест, която той нарича „Стандартна“, и още една друга синаксарна повест. По отношение на славянските варианти Буланин посочва, че „Разказ за зографските мъченици“ е първичен спрямо „Сказание за Света гора“. Също така допуска, че двата текста предшестват „Разказа за Ксиропотамския манастир“, тъй като в тях Михаил VIII е наречен „Матеолог“ (ματαιολόγος), докато в Ксиропотамския разказ той е назован „суетнослов“, т.е. преведено е гръкоезичното прозвище. По-важно според него по отношение групирането на версиите е несъответствието в текстовете за това кои са преките участници в нападението. Въпреки че във всички варианти императорът е признат за виновник за трагедията, тъй като инициира унията, от сведенията на два славяноезични текста – „Разказ за зографските мъченици“ и „Сказание за Света гора“ – следва, че латинците са извършили клането на Атон по своя инициатива и на своя глава. По друг начин стоят нещата в „Стандартната“ и Втората синаксарна повест, както и в „Разказа за Ксиропотамския манастир“, който ги следва. В тях император Михаил отива в Италия, за да търси лично помирение с католическата църква, като взема със себе си съмишленици. На връщане оттам те решават да възстановят реда на Атон, което води до безчинствата. В същите три източника Андроник II Палеолог е споменат с ласкави думи като възстановител на православието, осквернено от унията. Според версиите на гръкоезичните разкази византийският император Михаил VIII се съгласил на приятелство с папата, изтощен от натиска на два враждебни народа – турците (агаряните) и българите. Това описание обаче отговаря повече на историческата ситуация на XIV в., отколкото на годините на царуването на Михаил VIII. Буланин основателно насочва вниманието към въпроса дали в гръкоезичните текстове образът на Михаил VIII не е бил насложен върху образа на Йоан V Палеолог, който в крайна сметка действително отива в Рим и

приема латинския символ на вярата през октомври 1369 г. (**Острогорски, 1998**, стр. 676 – 678). Забележително е също, че нито един от вариантите на сюжета не знае за нито един църковен събор, който да е одобрил унията – съответно навсякъде унията с латинската църква се оказва дело изцяло и само на императора.

Подобно на родовите особености на гръкоезичните разкази, не е трудно да се забележи обща тенденция и в славяноезичните произведения. Тя може да се определи като желание за възвеличаване на миналото на българите по време на Първото и Второто царство, както посочва и И. Божилов. Така в „Разказ за зографските мъченици“ се съобщава, че когато бил превзет от латинците, манастирът изгубил книги и църковна утвар, дарени на Зограф „от благочестивите и приснопаметни царе – сиреч от светия цар Петър, от великия Иван Асен и от Симеон“. Освен това Буланин посочва, че в „Сказание за Света гора“, въпреки историческата хронология, „Кало Йоан“ е направен съвременник на Михаил VIII Палеолог. Съставителят на текста, който нарича Калоян „велик“, представя царя като непобедим воин без страх и упрек, жив контраст на страхливия и измамен византийски император. Българофилските мотиви на „Сказанието“ според Буланин затвърждават предположението за Порфирий Успенски, че Стефан Светогорец, под чието име се разпространява „Сказание за Света гора“, е българин. Интересно впечатление прави и това, че в „Разказ за Ксиропотамския манастир“ се споменава, че тогава седалището на вселенския патриарх се намирало не в Цариград, а в Търново. Противно на изказаните по-рано мнения, според Буланин историята с опустошаването на Атон е възникнала преди всичко, за да прослави религиозната ревност на светогорското монашество – и особено на онези манастири, които са свързани със славянските народи. Този изследовател твърди, че в художествено отношение „Разказ за зографските мъченици“ е най-съвършеният текст от цикъла истории и показва, че е излязъл изпод ръката на истински литературен майстор. Той е първичен по отношение на другите сродни текстове и е по-близо до архетипа на легендата, отколкото всички останали варианти. Макар че произведението носи печата на индивидуалното творчество, Буланин твърди, че неговият скелет очевидно е извлечен от панорамен разказ за погрома на Атон, който не е достигнал до нас. Показателно за него е „Послание от Света гора до великия княз“, което държи ключа към загадката относно датировката и произхода на сведението. Посланието е адресирано до московския велик княз Василий II Василевич и е свързано с отрицателната реакция на светогорци към Фереро-Флорентинския събор от 1439 г. В него се посочва като пример за православната вяра подвигът на зографци, загинали мъченически под натиск от „рушителите на вярата“. От друга

страна, някои от монасите от манастира „Ватопед“, които били подложени на същото това изпитание, не последвали своя игумен, който изоставил обителта в опит да спаси правоверието си, а останали и приели латинското учение. След смъртта им телата на предателите почернели като въглени, което текстът посочва като Божи знак за техния грях. Буланин акцентира върху няколко неща във връзка с това послание: 1. не се казва нито дума за антигероя Михаил VIII Палеолог – напротив, наказателната акция на латинците се датира от годините, предшестващи възкачването му на престола и изглежда като инициатива на Латинската империя, за която е посочено, че продължила своето съществуване 60 години; 2. опустошението на Света гора се свежда до противопоставянето само на два манастира – българския „Зограф“ и гръцкия „Ватопед“; 3. посланието е запазило детайл, който реферира към архетипа на текста и косвено служи като доказателство за автентичността на събитието, а именно – телата на колаборационистите от Ватопед не се разложили след смъртта, а почернели като въглени. Накрая Буланин заключава, че основната идея на легендата в нейния архетип е да се покаже чрез примера на зографци посмъртния триумф на онези, които предпочитат мъките на тялото пред сделка със съвестта. Чрез българския „Зограф“ се внася известна идеализация на славянския елемент, който е по-отдаден на православието от непостоянните гърци. Подобна интерпретация обяснява отчасти произхода на сведението и дава отговор на въпроса защо то не е отразено в документите, издадени непосредствено след 10 октомври 1275 г., но не ни помага в опита за датировка.

От казаното дотук става ясно, че съществуват сериозни пречки пред установяването на авторството, произхода и датировката. Все пак няколко неща си струва да бъдат посочени: 1. по всичко личи, че авторът е добре школуван и почти със сигурност е част от зографската монашеска общност; 2. възможно е сведението да е възникнало още през XIII в., макар че за *terminus ante quem* служи доста по-късното обръщение на атонци до московския княз Василий II Василевич през 1439 г.; 3. нестабилността на сюжета в различните варианти се обяснява с влиянието на политическата конюнктура, която го натоварва с нови смисли, но е твърде вероятно най-близо до т.нар. „архетип“ да е тъкмо „Разказа на зографските мъченици“; 4. по отношение на православието се наблюдава определена идеализация на славянския елемент спрямо гръцкия.

Опитвайки се да дадем отговор на въпросите около сведението, се налага да обърнем внимание на непосредствения контекст, в който то възниква. На първо място трябва да припомним разразилия се през 1267 г. конфликт между „Великата лавра“ и „Зограф“ по повод притежанието на два имота. Двата манастира се обърнали за арбитражство към Константин

Торникий, солунски управител по това време, който отсъдил в полза на „Зограф“. „Великата лавра“, несъгласна с взетото решение, се отнесла директно до императора и обвинила зографци в измама. Императорският съд обаче потвърдил вече взетото решение и отпратил иноците. Те напуснали Цариград, но един монах от „Великата лавра“ на име Теодул останал в столицата малко по-дълго и изготвил фалшив императорски орисмос, който по-късно представил на Константин Торникий. В документа се казвало, че той трябва да предаде имотите на „Великата лавра“ и да унищожи всички по-ранни зографски документи, отнасящи се до въпросния спор (**Павликиянов, 2005**, стр. 25 – 26). К. Павликиянов неслучайно обръща внимание на този спор като допуска, че е възможно „Разказ за зографските мъченици“ да съдържа отглас от сторената срещу „Зограф“ неправда. Не бива да се пропускат и събитията, непосредствено предхождащи Лионската уния. През август 1272 г. Михаил VIII Палеолог издава хрисовул на Охридската архиепископия. Към него са приложени и три грамоти на император Василий II, от които следва да се види колко обширен е бил диоцезът на Охрид (**Младенов, 2009**, стр. 170 – 179). С този ход императорът се опитва да подкопае авторитета на Търновската патриаршия и Печката архиепископия, като подканя Охридския архиепископ да възвърне загубените си епархии. Това се случва на фона на появилите се в последните почти 100 години противоречия между Търново и Охрид по повод политиката на Асеновци да пренасят свети мощи от западните части на Балканите, намиращи се формално под юрисдикцията на Охридската архиепископия. Можем да посочим пренасянето в столицата на мощите на св. Иван Рилски, св. Иларион Мъгленски, св. Гаврил Лесновски, св. Йоаким Осоговски, св. Прохор Пчински. Ясен е замисълът на водената от Търново политика – духовна приемственост с всички земи, население с българи, и изграждане на силна централизация. Трябва да имаме предвид също, че още по времето на първите Асеновци Охридската архиепископия е оцетена сериозно от Търново – както се изразява Иван Снегаров: „Петър и Асен даже не са я питали, когато основали нова българска архиепископия“. Съответно от нея само до 1204 г. отпаднали следните епархийски центрове: Скопие, Призрен, Белград, Браничево, Ниш, Велбъжд, Средец, Видин (**Снегаров, 1995**, стр. 90 – 92). През 1272 г. Охридска архиепископия се смалила още след завладяването на албанските области от Шарл Анжуйски, чиито епархии останали извън непосредствената юрисдикция на Охрид. В тази ситуация за Михаил VIII е било важно да демонстрира своето благоразположение. По време на преговорите с папството императорът поставя и въпроса доколко легитимни са Търновската патриаршия и Печката архиепископия. Негов основен аргумент е фактът, че двете църкви добиват автокефален статут без папско позволение. Папата очевидно се възползва от създадената ситуация, както може

да се види в част от решенията на Лионския събор, където се казва: „Понеже, както всички знаят, никой не може да придобие патриаршески или друг върховен църковен сан без волята и съгласието на Апостолическия престол, император Юстиниан се допита за страната Загора (България) и за Сърбия до негово светейшество папа Вигилий и удостои родината си, а именно град Охрид на първо място, като включи в нейния диоцез Сърбия и страната Загора. Ала след завладяването на Константинопол, когато настана голям хаос, българите и сърбите се стекоха и се съюзиха с гърците, за да победят латинците. За тази цел те сключваха бракове помежду си и удостоиха страната Загора с патриаршество, а Сърбия – с архиепископство. Но всички тези неща бяха извършени пряко каноните и църковния закон и ние искаме да бъдат изправени.“ (Гюзелев, 2009, стр. 258). Не бива да се изпуска от внимание и друг важен факт – в това време българска царица е Мария, дъщеря на сестрата на василевса, Ирина Палеологина, която остро се противопоставя на своя брат и на преговорите със Запада. Според Георги Пахимер българската царица и нейната майка смятали Михаил VIII за „омразен на Бога и нарушител на вярата в него“. Знае се също, че Мария приемала в търновския царски двор мнозина монаси – противници на унията и дори проводила пратеничество при Йерусалимския патриарх. Според В. Гюзелев защитниците на истинското православие във Византия намирали убежище, морална и материална подкрепа в Българското царство. Трябва да се има предвид също, че след 1204 г., когато Константинопол е превзет от латинците и въпреки унията с Рим, се налага непрекъснато схващането, че българският цар станал опора и защитник на православието. Това е видно и от факта, че в периода XIII – XIV в. значително нараства антилатинската литература (Николов, 2016, стр. 121 – 130). Симптоматична за настроенията в българската столица по времето на Мария Палеологина и Константин Тих е приписката на Васа Граматик от 1276-1277 г., в която за българските управници се казва следното: „превисокият цар Константин, неговата царица Мария и тяхното чедо Михаил Порфиророден, и патриарх Игнатий – стълбът на православието“ (Дуйчев, 1944, стр. 279 – 280). Това сведение трябва да се разглежда в съпоставителен план заедно със сведението на „Разказ за Ксиропотамския манастир“, че тогава седалището на вселенския патриарх се намирало не в Цариград, а в Търново. Вероятно култивирането на антиуниатска атмосфера се е насложило на вече съществуваща пропаганда, свързана с историко-апокалиптичната литература, която подчертава преди всичко ролята на България и българите в православния свят (Каймакамова, 2011, стр. 231 – 234). Показателни в това отношение са „Солунската легенда“, в която авторът възвеличава българите като богоизбран народ и принизява гърците, които са представени като негови врагове, и „Сказание за Сивила“, където се казва:

„първият род са славяните, т.е. българите – добри, гостолюбиви и смирени, истинни и незлобливи, обичащи чужденците и християнството... третият род са елините, т.е. гърците – те свалят царете си, смесват се с други народи и са самохвалци, лъжесвидетели, горделиви, златолюбци, осъждащи с подкупи; те трикратно ще разколебаят вярата си и ще предадат царството си Богу, обичайки църквата“. Непосредственият контекст на „Разказ за зографските мъченици“ – житията на св. Иван Рилски, на св. Петка Търновска и разказът за пренасяне на мощите на св. Иларион Мъгленски – също ни насочва към връзката на сведението с историко-летописното творчество на Търново, особено когато вземем под внимание факта, че в архива на „Зограф“ се съхранява и Драгановият миней (XIII в.), определен като първия сборник на българската химнография. От изброените дотук произведения и от общия религиозно-политически контекст, се вижда, че „Мъчение на зографските мъченици“ носи същия идеен заряд и притежава всички белези на литературата от края на XIII – началото на XIV в. Това се проявява най-силно в подчертаната идеализация на българите като пазители на православие, което е видно във всички варианти на сведението.

Всичко това ни дава основание да допуснем, че тъкмо в тази религиозна и политическа обстановка сведението за зографските мъченици е било записано, като е адаптирано за нуждите на идейната пропаганда на българското царско семейство и българската патриаршия. Ако приемем за достоверно допускането на Д. Буланин, че е съществувал недостигнал до нас архетип на текста, то той, или по-точно събитието, което отразява, датира от времето на Латинската империя (1204 – 1261). Най-вероятно преди да бъде записано самото сведение, историята за опустошението е циркулирала като устно предание, в което мащабът на разрушението е бил увеличен. Едва в края на XIII в., когато то е било записано, са добавени като елементи негативната роля на Михаил VIII и „българизацията“, за което свидетелстват гореизброените фактори. Макар и силно спекулативна, подобна хипотеза би обяснила редица неясноти. Чрез нея например веднага разбираме защо нито съвременниците, нито документите, издадени в годините непосредствено след 1275 г., отразяват опустошението. Що се отнася до онези документи в архива на „Зограф“, датирани преди 1275 г., те, както вече споменахме, са били общо 10. Ако приемем обаче, че опожаряването на манастира е станало преди 1261 г., броят им намалява на 5. От тях само един, датиран от 1051 г., засяга пряко манастира „Зограф“ (Павликянов, 2005, стр. 22 – 23). Засега това изглежда като един от големите пропуски в хипотезата, но само в случай, че приемем пожара за толкова опустошителен, че след него не са останали никакви документи. Въпреки това

съществуването на две паралелни традиции – устна и писмена – изглежда почти сигурно. То би обяснило и появата на различните варианти на текста, които, изглежда, са си влияели взаимно. Доказателство за това взаимно влияние е смесването на елементи от гръкоезичната и славяноезичната традиция в „Разказ за Ксиропотамския манастир“. Изглежда гръцките текстове са били повлияни от писмения разказ по отношение на сюжетната структура, като същевременно са инкорпорирали части от паралелната устната традиция, смесвайки ги с актуалните политически събития. Така можем да обясним факта, че политическата ситуация, която се рисува от тях – заплахата от българи и турци – е много по-близка до реалностите след 50-те години на XIV в. и управлението на Йоан V, отколкото до това на Михаил VIII. От друга страна, споменаването на българският цар „Кало Йоан“, който по всичко изглежда е много по-близо до събитието, когато реално се е случило – след превземането на Константинопол от латинците през 1204 г., е една реминисценция, която трудно бихме обяснили иначе. Що се отнася до мястото на написване – не е невъзможно това да се е случило в „Зограф“, където по всяка вероятност след смъртта на цар Иван Асен II и неблагоприятията, които сполетели българските земи – татарските нашествия, войните за престола, нахлуванията на унгарци и сърби – част от българското монашество потърсило спокойствие и сигурност. Това се потвърждава косвено от двата документа от 1276 и 1279 г., съхранявани в зографския архив, където за пръв път се казва изрично, че манастирът е български. Бихме могли да предположим, че авторът е зографски монах, който е попаднал под непосредственото влияние на културно-идейната пропаганда на Търново от края на XIII – началото на XIV в.

Дотук единственият проблем около сведението, който не сме засегнали, е предполагаемата роля на латинците за опустошаването на Зограф. На първо място изниква въпросът за тяхното присъствие на Атон, тъй като изглежда прекалено подозрително те случайно да са се озовали там, предвид планинския терен на полуострова и трудния достъп до него. В този смисъл най-вероятната причина за тяхното присъствие е била набег с цел грабеж, но в такъв случай възниква въпросът: защо само „Зограф“ е пострадал – още повече, че по това време манастирът е бил от средна величина. Естествено, можем да допуснем, че това се дължи на обстоятелството, че Зограф е един от манастирите, разположени най-близо до провлака, но това не звучи правдоподобно, тъй като „Хилендар“ и „Есфигимен“ са по-близо до него, а освен това едва ли дошлите за плячка ще се задоволят с ограбването и опожаряването само на един манастир. В други варианти на сведението, както вече отбелязахме, се говори за шест манастира, които са пострадали, което

звучи по-правдоподобно. Грабителската цел на латинците, макар че изглежда логична, не се сочи като основна причина от текстовете, където тя отстъпва място на религиозния им мотив – да принудят православните монаси да приемат католицизма. Проблемът тук е, както вече имахме възможност да посочим, че не ни е известно да има сведения за подобна политика, която е почти изключено да бъде самостоятелно, водена без да е съгласувана. Основният заподозрян – Шарл Анжуйски – не изглежда да има ясен мотив, тъй като в неговото кралство общо взето цари религиозна търпимост поради наличието на православни, евреи, мюсюлмани и католици. По отношение на православните кралят бързо разбира, че няма полза да прави каквото и да е, което би провокирало тяхното недоволство и би ги тласнало към Михаил VIII. В тази връзка той се опитва да ограничи тормоза от страна на латинския клир, потвърждава част от привилегиите им, като специално уточнява в декретите си, че всички духовници, били те гръцки или латински, се ползват с еднакви данъчни облекчения. Освен това Шарл Анжуйски гледа да поддържа добри отношения с гръцките епископи Анджео от Росано и Роджеро от Сан Северино, които използва за посланици (**Dunbabin, 2014**, стр. 119 – 120, 151 – 152). Михаил VIII Палеолог от своя страна предприема редица репресивни мерки спрямо несъгласните с Лионската уния. На 16 юни 1277 г. в „Св. София“ е проведен църковен събор, на който са анатемосани епирският деспот Никифор I Комнин и тесалийският севастократор Йоан I Дука, тъй като отказват да приемат Лионската уния (**Младенов, 2022**, стр. 230 – 232). За отбелязване е, че в този момент и двамата са съюзници на Карл Анжуйски и са крайно враждебно настроени срещу Михаил VIII. Освен анатемите, василевсът използва и много по-тежки репресивни мерки срещу духовниците и миряните, които опонират на униатската политика. Показателен е случаят с Теодор Музалон, който отказва да отиде с мисия в Италия и поради тази причина е бичуван. Подобна е съдбата и на братята Мануил и Исаак Раул, които са затворени, бичувани и ослепени. Не са пожалени и роднините на императора – протостратор Андроник Палеолог, братовчед на владетеля, умира в затвора. На гонения са подложени и много монаси – бичувани и затворени са Теодолит, Мелетий и Галактион, които критикуват Михаил VIII в Константинопол, сравнявайки го с Юлиан Апостат. По-късно езикът на Мелетий е отрязан, а Галактион е ослепен (**Младенов, 2022**, стр. 231 – 236). Светогорските документи от т.нар. „гръцко досие на Лионската уния“ обаче не свидетелстват за погрома срещу „Зограф“, още по-малко срещу другите манастири (**Божилков, 1996**, стр. 184 – 185). Интересно впечатление прави, че докато славяноезичните версии на сведението за опожаряването на „Зограф“ само споменават Михаил VIII, гръкоезичните директно го сочат като главен виновник за погрома. Вероятно това се дължи на репресивната му политика спрямо

византийското монашество, илюстрирана с горните примери. Засега остава отворен въпросът дали не е възможно в някое от пътуванията на папските пратеници да се е случило въпросното опустошаване на „Зограф“. Това като че ли би могло да обясни и религиозния мотив на латинците да нападнат манастира. В периода 1274 – 1280 г. можем да посочим следните случаи: на 28 юли 1274 г. папа Григорий X праща в Константинопол абата на Монте Касино Бернар; едно неуспешно пратеничество от май 1276 г., което се налага да се върне поради смъртта на Инокентий V; пратеничество от името на папа Йоан XXI, в чийто състав влизат епископите на Ферентино и Торино от декември 1276 г.; през октомври 1278 г. са пратени от папа Николай III Бартоломео д'Амелия, Бартоломео от Сиена, Филипо от Перуджа и Анджеоло д'Орвието; пратеничество на Марко и Маркетто от 1280 г. Това са общо четири (пет с неуспешното) пратеничества от Рим към Константинопол (Младенов, 2022, стр. 229 – 234). През 1281 г. в отношенията между Рим и Константинопол настъпва обрат, когато през февруари е избран за папа Мартин IV. На 18 октомври с.г. той анатемосва византийския император, с което слага край на фиктивната уния, а една година по-късно на 11 декември 1282 г. Михаил VIII Палеолог умира. Въпреки всичко това възможността по време на някое от тези пратеничества да се е случило опожаряването на „Зограф“ е малко вероятно.

В заключение може да се каже, че много от въпросите около сведението за атаката срещу манастира „Св. великомъченик Георги Зограф“ и изгарянето на зографските монаси и миряни остават отворени. Систематизирането и обобщаването на литературата по темата ни дава възможността да изясним няколко момента. Сведението е част от „църковно-богословската книжнина“, но като цяло не принадлежи към определен жанр и е от смесен тип. Авторът му определено е добре школуван, като е много вероятно той да е монах от „Зограф“ и да е с български произход. По отношение на различните варианти на сведението е оправдано да допуснем, че „Мъчение на зографските монаси“ или още „Разказ за зографските мъченици“ ги предхожда. Анализът на историко-летописната и богословската литература, както и политико-религиозната обстановка в края на XIII – началото на XIV в. показва, че то носи същият идеен заряд и по цел и замисъл се родее с произведенията на Търновската школа. Въпреки това въпросът за неговата автентичност остава неясен. Възможно е описваните събития да са се случили в периода на съществуване на Латинската империя (1204 – 1261), като може да се допусне, че първоначално сведението се е разпространявало в устна форма и едва непосредствено след Лионската уния е било записано, като това е станало под прякото влияние на българската религиозно-политическа

Терени (11) 2026 (1)

идеология. В този случай разминаванията между различните версии се дължат на успоредното съществуване на устната и писмената форма, които са си влияели взаимно, а политическите събития допълнително са ги обогатявали с нови елементи.

Цитирана литература:

- Ангелов, Б. (1964)** Три исторически разказа. В: *Известия на института за история*, 14-15, стр. 475 – 494. изд. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- Ангелов, Б. (1968)** Григорий Цамблак не е автор на „Разказа за Зографските мъченици“. В: *Литературна мисъл*, 12 (5), стр. 119 – 121. изд. София: Институт за литература на БАН.
- Божилков, И. (1996)** „Мъчение на зографските монаси“. Легенди и факти“. В: *Светогорската обител Зограф*, 2, стр. 175 – 189. изд. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Буланин, Д. (2012)** Антилиатинский цикл Афонских легенд и болгарский Зограф. В: *Старобългаристика*. 36 (1), стр. 3 – 23. изд. София: Кирило-Методиевския научен център при БАН. ISSN 0204-4021; ISSN 2603-2899 (online)
- Гюзелев, В. (1981)** *Средновековна България в светлината на нови извори*. 1. изд. София: Народна просвета.
- Гюзелев, В. (2009)** *Папството и българите през Средновековието (IX-XV в.)*. 1. изд. Пловдив: Фондация „Българско историческо наследство“. ISBN 9789549198348
- Дуйчев, И. (1944)** *Из старата българска книжнина. Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство*. 2. 1 изд. София: Хемус.
- Иванов, Й. (1970)** *Български старини из Македония*. 1. изд. София: Наука и изкуство.
- Иванова, Кл. (ред.) (1986)** *Стара българска литература – Житиеписни творби*. 4. София: Български писател.
- Каймакамова, М. (2011)** *Власт и история в Средновековна България (VII-XIV век)*. 1. изд. София: Парадигма. ISBN 9789543261482
- Мечев, К. (1968)** Безименен ли е старобългарският “Разказ за зографските мъченици”. В: *Литературна мисъл*, 12 (3), с. 106 – 113. изд. София: Институт за литература на БАН.
- Милтенова, А. (2016)** Непроучен препис на разказа за зографските мъченици. В: *Сребърният век: нови открития: Доклади от международна конференция*, стр. 229 – 244. София, България. 10-11.05.2015. изд. София: Гутенберг. ISBN 9786191760633

Младенов, М. (2020) Папството, Константинополската патриаршия и Вторият Лионски събор (1274 г.). В: *Епохи*, 28 (2), стр. 211 – 248. изд. Велико Търново: Ровита. DOI: <https://doi.org/10.54664/GHCM5185>

Николов, А. (2016) *Между Рим и Константинопол. Из антикатолическата литература в България и славянския православен свят (XI – XVII в.)*. 1. изд. София: Фондация „Българско историческо наследство“. ISBN 978-954-8536-20-2

Острогорски, Г, Славова, И. (прев.) (1998) *История на Византийската държава*. 1. изд. София: Прозорец. ISBN 978-954-733-503-5

Павликянов, К. (2005) *История на българския светогорски манастир Зограф – от 980 до 1804 г.* 1. изд. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 9540722608

Снегаров, И. (1995) *История на Охридската архиепископия. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците*. 2, 1. изд. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. ISBN 9544303448

Чешмеджиев, Д. (2016) Българите и Атон до края на XIV в.. В: *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 10, стр. 53 – 68. изд. Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. ISSN 2084-3011 e-ISSN 2450-2731

Dunbabin, J. (2014) *Charles I of Anjou – Power, kingship and state-making in thirteenth-century Europe*. изд. New York: Longman. ISBN 0582253713, 9780582253711

Stammler, L. (2009) *Creating Sacred Space by Commemorating Destruction: The case of the Monastery of Zographou*. В: *Scripta & e-Scripta*, 7, с. 253 – 266. изд. София: Институт за литература на БАН. Print ISSN: 1312-238X; Online-ISSN: 2603-3364

Транслитерирана литература / Transliterated literature:

Angelov, B. (1964) Tri istoricheski razkaza. V: *Izvestia na instituta za istoria*, 14-15, str. 475 – 494. изд. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“.

Angelov, B. (1968) Grigoriy Tsamblak ne e avtor na „Razkaza za Zografskite machenitsi“. V: *Literaturna misal*, 12 (5), str. 119 – 121. изд. Sofia: Institut za literatura na BAN.

- Bozhilov, I. (1996)** „Machenie na zografskite monasi“. Legendi i fakti“. V: *Svetogorskata obitel Zograf*, 2, str. 175 – 189. izd. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- Bulanin, D. (2012)** Antilatinskiy tsikl Afonskih legend i bolgarskiy Zograf. V: *Starobalgaristika*. 36 (1), str. 3 – 23. izd. Sofia: Kirilo-Methodievskia nauchen tsentar pri BAN. ISSN 0204-4021; ISSN 2603-2899 (online)
- Gyuzelev, V. (1981)** *Srednovekovna Bulgaria v svetlinata na novi izvori*. 1. izd. Sofia: Narodna prosveta.
- Gyuzelev, V. (2009)** *Papstvoto i balgarite prez Srednovekoviето (IX-XV v.)*. 1. izd. Plovdiv: Fondatsia „Balgarsko istorichesko nasledstvo“. ISBN 9789549198348
- Duychev, I. (1944)** *Iz starata balgarska knizhnina. Knizhovni i istoricheski pametnitsi ot Vtoroto balgarsko tsarstvo*. 2. 1 izd. Sofia: Hemus.
- Ivanov, Y. (1970)** *Balgarski starini iz Makedonia*. 1. izd. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Ivanova, Kl. (red.) (1986)** *Stara balgarska literatura – Zhitiepisni tvorbi*. 4. Sofia: Balgarski pisatel.
- Kaymakamova, M. (2011)** *Vlast i istoria v Srednovekovna Bulgaria (VII-XIV vek)*. 1. izd. Sofia: Paradigma. ISBN 9789543261482
- Mechev, K. (1968)** Bezimenen li e starobalgarskiyat “Razkaz za zografskite machenitsi”. V: *Literaturna misal*, 12 (3), s. 106 – 113. izd. Sofia: Institut za literatura na BAN.
- Miltenova, A. (2016)** Neprouchen prepis na razkaza za zografskite machenitsi. V: *Srebarniyat vek: novi otkritia: Dokladi ot mezhdunarodna konferentsia*, str. 229 – 244. Sofia, Bulgaria. 10-11.05.2015. izd. Sofia: Gutenberg. ISBN 9786191760633
- Mladenov, M. (2020)** Papstvoto, Konstantinopolskata patriarshia i Vtoriyat Lionski sabor (1274 g.). V: *Epohi*, 28 (2), str. 211 – 248. izd. Veliko Tarnovo: Rovita. DOI: <https://doi.org/10.54664/GHCM5185>
- Nikolov, A. (2016)** *Mezhdurim i Konstatninopol. Iz antikatolicheskata literatura v Bulgaria i slavyanskia pravoslaven svyat (XI – XVII v.)*. 1. izd. Sofia: Fondatsia „Balgarsko istorichesko nasledstvo“. ISBN 978-954-8536-20-2
- Ostrogorski, G, Slavova, I. (prev.) (1998)** *Istoria na Vizantiyskata darzhava*. 1. izd. Sofia: Prozorets. ISBN 978-954-733-503-5

Pavliyanov, K. (2005) *Istoria na balgarskia svetogorski manastir Zograf – ot 980 do 1804 g. 1. izd.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 9540722608

Snegarov, I. (1995) *Istoria na Ohridskata arhiepiskopia. Ot osnovavaneto y do zavladyaneto na Balkanskia poluostrov ot turtsite. 2, 1. izd.* Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“. ISBN 9544303448

Cheshmedzhiev, D. (2016) Balgarite i Aton do kraja na XIV v.. V: *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 10, str. 53 – 68. izd. Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. ISSN 2084-3011 e-ISSN 2450-2731

Stammler, L. (2009) *Creating Sacred Space by Commemorating Destruction: The case of the Monastery of Zographou.* B: *Scripta & e-Scripta*, 7, c. 253 – 266. izd. Sofia: Institut za literatura na BAN. Print ISSN: 1312-238X; Online-ISSN: 2603-3364

SETTING THE ZOGRAPHOU MONASTERY ON FIRE - RELIGION, DIPLOMACY AND PROPAGANDA

Student SLAV MONEV

Sofia University "St. Kliment Ohridski",

Faculty of History, program "History"

15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

stmonev@uni-sofia.bg

<https://orcid.org/0009-0002-4593-0466>

<https://doi.org/10.60053/TER.2026.11.379-399>

Abstract: The unionist policy of Byzantine Emperor Michael VIII Palaiologos and Patriarch John Bekkos of Constantinople led to the conclusion of the Union of Lyons on July 6, 1274. This event was met with extreme hostility by the majority of monks on Mount Athos. The resistance of the Zographou Monastery was particularly strong. For this reason, it was attacked, looted, and burned down. In the name of the Orthodox faith, 26 martyrs died – 22 monks and 4 laymen. Initially they locked themselves in the monastery tower, but it was set on flames, and in the course of the fire, in addition to the victims, 193 books, church utensils and vestments were destroyed. This tragedy occurred on October 10, 1275. This is the shortest summary of a very interesting story that has reached us in several different versions. There are heated debates in historiography concerning various issues around it: genre, authenticity, authorship, dating, and origin. Additional problem is the lack of contemporary sources that reflect this event. This is precisely what raises well-founded doubts among a number of researchers, some of whom categorically reject its authenticity. Nevertheless, its widespread circulation in the Orthodox world is puzzling, which raises a whole set of questions. The aim of this work is to summarize and systematize the individual opinions of the various authors who have worked on the issue and to offer a comprehensive view of the information in the context of religion, diplomacy, and propaganda in the Middle Ages.

Key words: Zographou Monastery, Mount Athos, Orthodoxy, Union of Lyons, propaganda, Middle Ages